

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА ЖИТОМИРЩИНІ ТА ЇЇ РЕГІОНАХ

Розглянуті проблеми формування регіонального ринку праці та прогноз зайнятості населення Житомирщини на перспективу. Визначені пріоритетні напрямки регіональних програм зайнятості населення

Вступ Нинішня ситуація в сфері соціально-трудових відносин характеризується накопиченням соціальної напруги, знизити яку значною мірою допоможе перехід до соціально-орієнтованої економіки в Україні. Як свідчить світовий досвід, рівень розвитку країни знаходиться в прямій залежності від рівня розвитку людського капіталу та соціальної політики держави. Не можливо здійснити соціальну переорієнтацію економіки без вирішення проблем взаємозв'язку зайнятості і доходів населення. Саме в цій площині знаходяться основні важелі, через які можна активізувати трудовий потенціал регіонів.

Проблеми соціально-трудових відносин завжди були в центрі уваги вчених. Теоретико-методологічні, методичні та прикладні питання багатоаспектних проблем соціально-трудових відносин були і залишаються об'єктом дослідження українських вчених Богині Д.П., Бондар І.К., Гейця В.М., Голєусової С.З., Лібанової С.М., Колота А.М. Лукінова І.І., Мандибури В.С., Новикова В.М., Пирожкова С.І., Петюха В.М., Сахань І.Я., Черняк В.К. та інших. Наукові здобутки названих вчених дають можливість досліджувати формування соціально-трудових відносин та ефективність функціонування ринку праці. Але недостатня системність проведених на даний час

досліджень в цій області потребують подальшої роботи.

Постановка задачі. Метою даного дослідження є спроба визначити ефективність функціонування ринку праці в Житомирській області та її регіонах та прогноз розвитку соціально-трудових відносин на перспективу. В основу розв'язання гострих соціальних проблем покладено системний підхід до визначення взаємозв'язку зайнятості і оплати праці.

Результати дослідження. У 2004 році за статистичними даними середня заробітна плата штатних працівників в Житомирській області досягла 434,45 грн., що на 30,1 % більше за відповідний показник 2003 року. У 2004 році середня заробітна плата вперше на 12,3 % перевищила прожитковий мінімум для працездатних осіб (табл.1).

На високі темпи зростання заробітної плати в усіх сферах економічної діяльності вплинуло значне підвищення мінімальної заробітної плати, а також прийняття ряду законодавчих актів, спрямованих на упорядкування оплати праці в бюджетній сфері. Покращення ситуації у сфері оплати праці підтверджують дані обстеження умов життя домогосподарств, за якими простежується зростання частки оплати праці в грошових доходах домогосподарств 2004 році до 44,4 % проти 41,4 % у 2002 році.

Таблиця 1. Відповідність середньої заробітної плати мінімальним стандартам по Житомирській області за 2000-2004 рр.

Показник	Роки				
	2000	2001	2002	2003	2004
Середня заробітна плата, грн.	164,06	219,72	268,33	333,84	434,45
у % до попереднього року	122,4	133,9	122,1	124,4	130,1
у % до мінімальної заробітної плати відповідного періоду	139,0	186,2	162,6	162,8	183,3
у % до прожиткового мінімуму відповідного періоду	57,0	66,4	73,5	91,5	112,3

Під впливом економічного зростання та постійного підвищення законодавчо встановленого розміру мінімальної заробітної плати останнім часом спостерігається тенденція до скорочення прошарку низькооплачуваних працівників і зростання висооплачуваних. Так, у грудні 2004 р. питома вага працівників, яким нарахована заробітна плата до 250 грн. зменшилась на 19,0 в.п. в порівнянні з 2003 роком. Проте, відповідна частка низькооплачуваних робітників залишається ще досить високою в таких районах області як Любарський (48,2 %), Народицький (46,8 %), Червоноармійський (45,4 %), Черняхівський (41,9 %).

Серед основних причин низького рівня заробітної плати в регіонах необхідно

Таблиця 2. Рівень економічної активності населення Житомирщини за статтю, віковими групами, та місцем проживання у 2004 році¹

(у % до загальної кількості населення)

	Всього	у тому числі за віковими групами						працездатного віку
		15-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60-70	
Все населення	64,0	44,8	86,8	91,1	86,3	64,0	17,2	74,8
З них за статтю								
жінки	60	43,0	80,9	89,5	86,1	58,8	15,9	73,7
чоловіки	67,9	46,4	92,7	92,7	86,4	70,3	18,9	75,8
За місцем проживання								
міське	65,7	45,5	88,6	91,7	85,1	64,2	16,2	74,6
сільське	61,5	43,6	84,0	90,2	88,0	63,8	18,0	75,2

За даними статистичних збірників Житомирської області [1, 2].

Зростання рівня економічно-активного населення в основному відбулося за рахунок зростання рівня активності сільського населення та за рахунок збільшення економічної активності у чоловіків. Пік економічної активності населення припадає на вікову групу 30-39 років (91,1 %), найменший у найстаршій віковій групі (17,2 %) та наймолодшій – 44,8 %.

Формою реалізації економічної активності населення є їх трудова зайнятість. Соціально-економічні перетворення призвели до суттєвих змін зайнятості населення. Формування розвинутого ринку праці, підтримання збалансованості між вільними робочими місцями і безробітними одна з основних проблем економіки області.

відмітити скрутне становище і збитковість більшості підприємств виробничої сфери; спад обсягів виробництва; недосконалість бюджетної, податкової, грошово-кредитної системи, що суттєво впливає на стан трудових ресурсів Житомирщини. Реальні трудові ресурси області представляє економічно-активне населення, яке за даними вибіркового обстежень домогосподарств у 2004 році в порівнянні з 2003 роком збільшилось на 9,9 % і становило 632,4 тис. осіб. Рівень економічно-активного населення області становив 64 %, що на 6,0 в.п. проти попереднього року Рівень економічної активності населення характеризується за статтю, віком, типом населення (табл.2).

Мета функціонування ринку праці полягає у створенні найбільш сприятливих умов для професійного розвитку працівників та надання їм можливості вільного застосування своєї праці, що можливо за умов високого рівня розвитку соціально-економічної захищеності економічно-активного населення. Зайнятість є складовою соціально-трудова відносин і перебуває в центрі всіх аспектів соціально-економічного розвитку Житомирської області. Форми, структура та рівень зайнятості значною мірою визначають тип соціально-трудова відносин. Рівень зайнятого економічно-активного населення у цілому по Житомирській області зріс з 50,6 % у 2003 році до 56,8 % у 2004 році (див. табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка зайнятості населення України та регіонів Поліського економічного району у 2003-2004 роки (за методологією МОП)¹

	2003р.		2004р.		Відхилення 2004р. від 2003р. у в.п.	
	Всього у віці 15-70р	З них працездатного	Всього у віці 15-70р	З них працездатного	Всього у віці 15-70р.	З них працездатного
Україна, %	56,2	64,5	56,7	64,6	0,5	0,1
<i>Регіони Поліської економічної зони</i>						
Житомирський, %	50,6	60,0	56,8	66,0	0,2	6,0
Волинський, %	60,4	64,1	56,7	62,7	-3,7	-1,4
Рівненський, %	50,7	59,2	52,4	61,4	+1,7	2,2
Чернігівський, %	59,6	66,6	58,1	65,8	-1,5	-0,8

¹ За даними статистичних збірників [1,2].

У 2004 році рівень зайнятості по Україні в порівнянні з минулим роком збільшився лише 0,5 в.п. По Житомирщині збільшення рівня зайнятості ще менше (0,2 в.п.). Проте, для працездатного населення рівень зайнятості підвищився на 6,0 в.п. За результатами дослідження максимальний рівень зайнятості (85,2 %) належить особам віком від 35-39 років, а мінімальний (16,1 %) – молоді віком 15-19 років. Серед регіонів Поліського економічного

району спостерігається тенденція до зменшення рівня зайнятості на Волині (-3,7 в.п.), Чернігівщині (-1,5 в.п.). Більш кращі позиції зберігає Рівненщина (+1,7 в.п.).

Але, ринкові перетворення в області не в змозі на належному рівні вирішити проблеми ефективної зайнятості населення. Значною залишається питома вага безробітного населення (табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка стану зареєстрованого ринку праці Житомирської області за 2000-2004 роки¹

Показник	Роки					2004р. у % до 2003р.
	2000	2001	2002	2003	2004	
<i>I</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
Перебувало на обліку незайнятих громадян трудовою діяльністю на кінець звітного періоду, осіб	60935	40143	34038	38095	38994	102,35
з них жінки, осіб	35430	24854	21318	23811	24317	102,12
особи у віці до 28 років, осіб	19689	10927	9156	10168	9340	91,85
Потреба в робочій силі, осіб	775	1181	2165	2958	2801	94,6
Навантаження на одне вільне робоче місце, осіб	79	34	16	13	14	107,69
Кількість осіб, які мали статус безробітного	59320	39657	33401	37486	38378	102,38
Рівень зареєстрованого безробіття, %	7,8	5,2	4,4	4,9	5,0	0,1 в.п.
Кількість безробітних працездатного віку за методологією МОП, тис. осіб	76,3	79,7	75,6	72,8	69,7	95,7
	*	*	*	72,9	70,8	97,12
Рівень безробіття за методологією МОП населення у віці 15-70 років, %	*	*	*	12,7	11,2	-1,5 в.п.
	13,2	14,1	13,5	13,3	11,8	-1,5 в.п.
<i>Довідково:</i>						
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років:						
Україна, %	11,6	10,9	9,6	9,1	8,6	-0,5 в.п.
Євросоюз, %	8,6	8,4	8,7	9,0	9,0	-

¹ За даними статистичних збірників Житомирської області [1,2].

* дані відсутні.

До основних тенденцій, що були притаманні ринку праці Житомирщини у 2004 році порівняно з 2003 роком можна віднести те, що на 2,35 % збільшилась кількість громадян незайнятих трудовою діяльністю, які звернулись до державної служби зайнятості. Це свідчить про те що можливість працевлаштування за допомогою служби зайнятості для безробітних громадян виявляється більш ефективною, чим самостійний пошук роботи. Це призвело до зростання у 2004 році в порівнянні з минулим роком рівня зареєстрованого безробіття на 0,1 в.п. Зростання зайнятості відбулося в основному за рахунок збільшення зайнятих самостійною діяльністю. Проте, кількість найманих працівників продовжувала скорочуватись. Так, за 2004 рік чисельність найманих працівників скоротилась на 4,4 % [2].

У 2004 році на Житомирщині збереглась позитивна тенденція до скорочення кількості безробітних працездатного віку за методологією МОП. Це те безробітне населення, яке активно шукало роботу, готове було приступити до неї, організувати власну справу, або знайшло роботу та чекало відповіді. Їх чисельність зменшилася на 4,3 % в порівнянні з минулим роком і становила 69,7

тис. осіб. Зменшення чисельності безробітних працездатного віку призвело до скорочення інтегрованого показника стану ринку праці – рівня безробіття на 1,5 в.п. Проте, відповідний рівень безробіття, по Житомирщині за 2004 р. значно перевищив середній рівень безробіття по Україні та Євросоюзу.

За повідомленням підприємств, установ та організацій має місце скорочення попиту на робочу силу. Так, потреба у робочих місцях у 2004 році зросла на 5,3 % в порівнянні з минулим роком. Скорочення попиту на робочу силу призвело до збільшення навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) з 13 осіб на початок 2004р. до 14 осіб на початок 2005р. (по Україні – 6 осіб). Наявний дисбаланс між пропозицією та попитом на робочу силу спостерігається у ряді районів області (див. табл. 5). Так, у Ружинському, Чуднівському та Червоноармійському районах, показник навантаження відповідно складав 116,111 та 106 осіб на одне вільне місце. Залишається значною диференціація навантаження в залежності від регіонального розміщення: найнижче у м. Житомирі (3 особи), найвище – у Ружинському районі (116 осіб).

Таблиця 5. Основні показники зареєстрованого ринку праці районів Житомирської області за 2004 рік¹

(на кінець року, осіб)

	Кількість незайнятих зареєстрованих громадян	Попит на робочу силу	Навантаження на одне вільне місце	Зареєстроване безробіття	
				кількість	рівень безробіття, %
1	2	3	4	5	6
Житомирська область	38994	2801	14	38379	5,0
м. Житомир	3470	1007	3	3412	1,9
Райони					
Андрушівський	1950	38	51	1894	9,8
Баранівський	1050	52	20	998	4,1
Брусилівський	706	18	39	706	8,6
Вол.-Волинський	2882	33	87	2840	13,6
Смільчинський	1433	20	72	1433	6,9
Житомирський	1259	151	8	1245	3,3
Коростишівський	763	67	11	750	3,2
Лугінський	1018	60	17	1018	9,7
Любарський	1463	32	46	1461	9,2
Овруцький	923	83	11	897	2,3
Олевський	1549	77	20	1536	6,0
Попільнянський	699	38	18	672	3,7
Радомишльський	1360	29	47	1341	6,5

1	2	3	4	5	6
Романівський	2265	28	81	2260	13,2
Ружинський	1274	11	116	1270	7,6
Червоноармійський	1376	13	106	1361	9,9
Черняхівський	1311	34	39	1311	7,7
Чуднівський	2321	21	111	2264	10,6

¹ За даними статистичних збірників Житомирської області [1,2].

Слід відмітити значну субрегіональну диференціацію рівня безробіття – від 1,9 % по м. Житомир до 13,6 % по Володарськ-Волинському та 13,2 % Романівському районах. За даними вибіркового обстеження на 01.01.2004 року основну частку серед незайнятого населення складають вивільнені з економічних причин (9,17 %), звільнені за власним бажанням (18,7 %), випускники середніх загальноосвітніх шкіл (2,5 %), випускники професійно-технічних закладів (1,3 %), випускники вищих закладів освіти (2,1 %) та інші. Тому, збільшення кількості робочих місць в усіх сферах економіки є одним із заходів щодо державного регулювання кон'юнктури ринку праці. По Житомирській області за 2004 рік введено в дію 2,2 тис. нових робочих місць, що складає 94,3 % від запланованої кількості.

Із вище викладеного до основних проблем у сфері зайнятості можна віднести:

- професійно-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці;
- складність у працевлаштуванні неконкурентоспроможних осіб (інвалідів, раніше не працюючої молоді, тощо);
- недостатня мотивація до праці безробітних внаслідок низького рівня зарплати на вакантних робочих місцях;
- низький рівень мінімальної допомоги по безробіттю.

Беручи до уваги наслідки майбутніх демографічних процесів, ймовірних зрушень в економіці, та рівень управлінського впливу на відповідні процеси, Житомирською обласною державною адміністрацією розроблена стратегія економічного та соціального розвитку Житомирської області на 2004-2015 роки, в якій запропоновано песимістичний та оптимістичний варіанти прогнозу зайнятості населення [3]:

Песимістичний варіант передбачає збереження негативних явищ в економіці протягом усього прогнозного періоду, а також погіршення демографічної ситуації та накопичення соціальних проблем.

Оптимістичний варіант побудований на гіпотезі нарощування стабілізаційних процесів в економіці та соціальній сфері, досягнення певного покращення демографічного розвитку.

Відповідно до песимістичного варіанту кількісно-якісні параметри зайнятості в Житомирській області за період 2005-2015 років можуть зберегти тенденцію до подальшого погіршення. Низька конкурентоспроможність підприємств, відсутність інвестиційної активності можуть привести до регресивних процесів в сфері зайнятості, зокрема до скорочення чисельності зайнятих у всіх сферах економічної діяльності. Найімовірніше відбуватиметься випереджаючи скорочення зайнятих у промисловості та сільському господарстві. Зазнають змін форми використання робочої сили. Суттєвого розширення набуде використання тимчасових працівників, осіб зайнятих неповний робочий день. За умов недостатнього фінансування освіти, культури, мистецтва, зберігатиметься негативна тенденція зменшення чисельності осіб зайнятих в невиробничій сфері. Відсутність необхідного економічного та соціального підґрунтя не сприяє збільшенню робочих місць в приватно підприємницькому секторі.

Із врахуванням довготривалих тенденцій функціонування економіки області в кризовому режимі в окремі роки прогнозованого періоду поряд з безробіттям буде відчуватися дефіцит робочої сили певної професійно-кваліфікаційної якості. Це потребує підготовки кваліфікованої робочої сили відповідно до попиту на неї на ринку праці.

За песимістичним варіантом слід очікувати, що чисельність безробітних у віці 15-70 років (за методологією МОП) до 2005 року залишиться на рівні 70 тис. осіб. У 2006-2015 роках можливо рівень безробіття дещо зменшиться за рахунок відміни мораторію на продаж земель, що може сприяти інвестиційної діяльності в сільському господарстві та в інших сферах економічної діяльності.

За оптимістичним варіантом передбачається, що у 2005 році в усіх сферах економічної діяльності буде зайнято на 9 % більше ніж у 2004 році.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З погляду на викладене можна зробити висновки, що передбачається зупинення скорочення зайнятості в усіх сферах економічної діяльності; поступове зниження безробіття; зростання сукупного попиту на робочу силу та забезпечення кількісної та якісної збалансованості робочих місць та робочої сили.

Політика зайнятості населення області буде здійснюватися шляхом реалізації регіональних програм зайнятості за такими пріоритетними напрямками:

- створення матеріально-технічних і соціально-економічних передумов для продуктивної зайнятості населення;

- здійснення регулювання ринку праці через центри зайнятості;

- формування професійно-кваліфікаційного складу робочої сили відповідно до потреб ринку праці;

- створення умов для самозайнятості населення та підприємницької ініціативи;

- сприяння працевлаштуванню неконкурентоспроможних верств населення на ринку праці і створення надійного економічного механізму забезпечення їх зайнятості тощо.

При реалізації регіональної програми зайнятості населення необхідно передбачити і

запобігти можливі ризики і загрози, а саме: скорочення високопродуктивних робочих місць; погіршення ситуації на ринку праці в депресивних районах; збереження низької інвестиційної привабливості області.

Подальше дослідження має спрямовуватися на визначенні основних інструментів механізму ефективності зайнятості, що ґрунтується на вимогах закону пропорційного розвитку економічної системи, який дає змогу збалансувати потребу в ресурсах праці з їхньою наявністю і перерозподілом у галузевому та регіональному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економічна активність населення області у 2004 році / Статистичний збірник, Держкомстат України, Головне управління статистики у Житомирській області, 2005р. – 94с.

2. Праця Житомирщини у 2004 році / Статистичний збірник, Держкомстат України, Головне управління статистики у Житомирській області, 2005р. – 248с.

3. Стратегія економічного і соціального розвитку Житомирської області на 2004-2015 роки. Житомирська обласна рада, – 2004р.–287с.

СТОЖОК Ольга Зосимівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- статистико-економічний аналіз;
- економіка праці та соціально-економічні відносини.